

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA
MIGRACIJOS POLITIKOS IR LIETUVIŲ DIASPOROS ISTORIJA

Inga Planutytė

**EGZILIO MĄSTYTOJŲ POŽIŪRIS Į LIETUVOS KARIUOMENĖS
NESIPRIEŠINAMĄ OKUPACIJAI 1940 M. BIRŽELIO 15 D.**

Referatas

Tikrino: prof. habil. dr. E. Aleksandravičius

KAUNAS

2011

ĮVADAS

*Vienų vienas žodis būt tave apgynęs, bet varge jo vieno tu pasigedai, -
Nors visi žadėjom mirti už tėvynę, liko netesėti mūsų pažadai.*

Jonas Aistis

Laisvės varpe, kurį Amerikos lietuviai 1922 m. padovanojo atkurta Lietuvos valstybei, buvo išlieti prasmingi žodžiai: *Tu skambink per amžius vaikams Lietuvos, kad laisvės nevertas, kas negina jos!*¹ Minėtuose žodžiuose glūdinti stiprybė galėjo suteikti Lietuvai drąsos XX a. 4 dešimtmečio pabaigoje pasipriešinti sovietų užmačioms ir kautis už savo nepriklausomybę bei garbę. Visgi, tuometinės Lietuvos valdžios sprendimas pakreipė šalies istoriją kita linkme. 1940 m. naktį iš birželio 14 d. į 15 d. Lietuvos valdžia nusprendė nesipriešinti sovietų agresijai ir nuolankiai sutiko su visomis SSRS Lietuvai įteikto ultimatumo sąlygomis. To pasėkoje birželio 15 d. 150 000 SSRS kariuomenės karių, užimdami svarbiausius miestus ir miestelius, pasklido po Lietuvos teritoriją.² Tuometinis Lietuvos prezidentas Antanas Smetona, paskyręs ministrą pirmininką Antaną Merkį eiti Respublikos prezidento pareigas, skubiai iš Kauno pasitraukė į Vokietiją.³ Prieš pat SSRS kariuomenės įžengimą į Lietuvą buvo sunaikinta nemažai dokumentų, paskutinių posėdžių prezidentūroje stenogramų neišliko, daug archyvinės medžiagos tebėra išlaptinta Rusijoje.⁴ Dėl šių priežasčių iki pat šių dienų Lietuvos kapituliacijos istorijoje lieka daug neaiškių spragų. Nuolankus SSRS valdžios pateikto ultimatumo priėmimas ir Respublikos prezidento pasitraukimas iš šalies pačiu skaudžiausiu ir sunkiausiai jai momentu sulaukė ne tik Lietuvoje pasilikusiu, bet ir nuo sovietų smurto į užsienį pasitraukusių lietuvių kontraversišku vertinimu. Į užsienį Antrojo pasaulinio karo metais pasitraukę lietuviai jautė ryšį su savo gimtuoju kraštu, todėl tema - reikėjo ar nereikėjo pasipriešinti SSRS karinei agresijai - buvo labai aktuali ir egzilio mąstytojų samprotavimuose.

Darbe bus siekiama apžvelgti egzilio mąstytojų samprotavimus Lietuvos kariuomenės nesipriešinimo sovietų agresijai 1940 m. birželio 15 d. atžvilgiu. Jame bus pateikiamos ne tik egzilio mąstytojų pozicijos Lietuvos nesipriešinimo sovietų okupacijai klausimu, bet ir jų samprotavimai apie veiksnius, galėjusius sąlygoti Lietuvos nepriklausomybės saulėlydį. Šio darbo objektu galima būtų įvardinti išeivijos intelektualinės istorijos dalimi tapusius egzilio mąstytojų samprotavimus Lietuvos nesipriešinimo SSRS karinei jėgai atžvilgiu. Istoriografijos, liečiančios egzilio mąstytojų požiūrį į Lietuvos kariuomenės nesipriešinimą 1940 m. 15 d., praktiškai nėra. Dėl šios priežasties minėtoji tema galėtų būti labai plati istorinių tyrinėjimų niša. Kalbant apie šio darbo

¹ A. Eidintas, *Lietuvių kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*, 1993, Vilnius, p. 26

² A. Anušauskas, *Lietuva 1940 – 1990: okupuotos Lietuvos istorija*, 2005, Vilnius, 59 - 60

³ L. Gudaitis, *Lietuvos aneksija: 1940 m. dokumentai*, 1990, Vilnius, p. 77

⁴ A. Anušauskas, G. Sviderskytė, *XX amžiaus slaptieji archyvai: 12 istorijos detektyvų*, 2008, Vilnius, p. 14

šaltinius, tenka pastebėti, jog dėmesio centre bus skirtingų autorių, atstovaujančių kontrastingas pozicijas Lietuvos nesipriešinimo sovietinės agresijos atžvilgiu, tekstai. Tyrinėjamai temai vertingos informacijos buvo rasta išėivijoje leistuose žurnaluose *Aidai*, *Metmenys* ir *Į laisvę* publikuotuose egzilio mąstytojų straipsniuose. Darbas buvo parašytas, naudojantis aprašomuoju analitiniu metodu.

EGZILIO MĄSTYTOJŲ POŽIŪRIS Į LIETUVOS KARIUOMENĖS NESIPRIEŠINAMĄ OKUPACIJAI 1940 M. BIRŽELIO 15 D.

Norint atskleisti egzilio mąstytojų intelektualinių minčių niuansus, darbe atskaitos tašku buvo pasirinkti tuometinio prezidento Antano Smetonos bei kai kurių Pirmosios Lietuvos Respublikos karininkų 1940 m. birželio 15 d. vertinimai. Pastaruosiuose į minėtus įvykius žvelgiama paviršutiniškai, atsakymų, kodėl nebuvo pasipriešinta sovietų agresijai ieškoma paskutiniame SSRS ultimatumo akivaizdoje vykusiame Lietuvos valdžios posėdyje, neatsižvelgiant, jog priešasčių, kodėl Lietuva nesiryžo ginti savo nepriklausomybės, reikėtų ieškoti ne paskutiniame šalies nepriklausomybės saulėlydžio etape, bet visame Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpyje. A. Smetona 1940 m. birželio mėnesį, pasitraukdamas į Vokietiją, parašė birželio 15-tos dienos įvykių Lietuvoje prisiminimus.⁵ Juose Respublikos prezidentas stengėsi atsikratyti atsakomybės dėl SSRS Lietuvai įteikto ultimatumo priėmimo, teigdamas, jog sutikimas priešintis sovietų kariuomenei turėjo būti patvirtintas ir ministro pirmininko. Pasisakęs už kariuomenės nesipriešinimą tuometinis ministras pirmininkas A. Merkys, jo teigimu, nebūtų davęs savo parašo. Kito ministro pirmininko, pasisakančio už Lietuvos kariuomenės pasipriešinimą sovietams, paskyrimui, A. Smetonos nuomone, jau nebebuvo laiko. Atsižvelgiant į minėtuosius A. Smetonos teiginius galima būtų manyti, jog kaltės šešėlį dėl Lietuvos nesipriešinimo sovietams prezidentas perleido ministrui pirmininkui A. Merkiui.⁶

Tuometinio Kariuomenės štabo mobilizacijos skyriaus viršininko gen. št. plk. Antanas Šovos prisiminimuose išsakyta nuomonė prieštaravo A. Smetonos prisiminimuose pateiktam pasiteisinimui. Jo nuomone: „<...> dėl mūsų nesipriešinimo ir nepasiruošimo priešintis Sovietų sąjungos invazijai atsakomybę tenka praplėsti ir neprimesti kaltės vienam ministrui. Be to, nepriklausomybės išlaikymas nebuvo vien kariuomenės paskirtis, bet visų piliečių reikalas.“⁷ Buvęs Lietuvos kariuomenės vadas div. gen. Stasys Raštikis savo prisiminimuose taip pat kritikavo tokį A. Smetonos pasisakymą, teigdamas, jog jis keliolika metų buvo nekontroliuojamu Lietuvos Respublikos prezidentu, todėl turėjo visišką laisvę, oficialią teisę ir labai daug priemonių, pats kaip lietuvių Tautos vadas, spręsti ir įsakyti vykdyti. Be to div. gen. S. Raštikiui liko neaišku, kodėl 1940 m. gegužę, žinant apie sovietinės kariuomenės šalies pasienyje telkimą, Lietuvos kariuomenė buvo susilpninta, atimant iš jos pulkų sunkiuosius ginklus ir išsiunčiant juos į už kelių dešimčių kilometrų esančius poligonus.⁸ Egzilio mąstytojas Vytautas Kavolis publikuotus div. gen. S. Raštikio

⁵ S. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos*, 2 d., 1957, Los Angeles, p. 35

⁶ Ten pat, p. 15

⁷ A. Šova, *Savanoris visam gyvenimui: Generalinio štabo pulkininko Antano Šovos atsiminimai ir pamąstymai*, 2004, Kaunas, p. 124

⁸ S. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos*, 2 d., 1957, Los Angeles, p. 47 - 48

atsiminimus traktavo kaip labiausiai Lietuvos istorijoje savimi pasitenkinusio žmogaus jo paties dokumentuotą šio fakto paliudymą.⁹ Jo nuomone, div. gen. S. Raštikio atsiminimai buvo ypatingesniais literatūriniais nuopelnais neišsiskirianti didžiausia lietuvių istorijoje tuštybės studija.¹⁰

Tuometinis Lietuvos pasiuntinys Berlyne gen. št. plk. Kazys Škirpa pasmerkė Lietuvos valdžios poziciją nesipriešinti Sovietų okupacijai. Dėl nuolankaus Lietuvos valdžios sutikimo su agresyviais SSRS reikalavimais savo prisiminimuose jis daugiausiai kaltino tuometinio prezidento A. Smetonos egoistiškumą, silpnumą bei neryžtingumą. Gen. št. plk. K. Škirpa savo prisiminimuose A. Smetoną traktavo kaip: *asmenį, kuris tik su policijos pagalba išsilaikęs valdžioje daug metų, sunkiausiai Lietuvai momentu ne tik nesugebėjo suorganizuoti ginkluoto pasipriešinimo, bet pirmiausia rūpinosi savimi ir apleido kraštą, nepareiškęs net popierinio protesto prieš Maskvos smurtą*. Dėl šių priešasčių, gen. št. plk. K. Škirpos teigimu, A. Smetonos paveikslas lietuvių sąmonėje sukelia ne stiprybės, o gėdos ir apgailėstavimo jausmą.¹¹ Galima būtų paminėti, jog katalikiškos srovės išėivijos mąstytojas dr. Zenonas Ivinskis manė, jog memuaruose glūdintis subjektyvumas užgožia juose aprašomų istorinių įvykių realistiškumą. Jo teigimu: „*Kiekvienas memuaristas mato įvykius per „savo“ plačiai ar siaurai pravertą langą. Dar daugiau, kiekvienas jų uždeda ne ano, bet rašomojo laiko antspaudą ir dažnai tepajėgia savo atsiminimus taip surašyti, kaip jis dabar norėtų matyti tos praeities faktus, pristatytus mūsų kartai.*“¹²

Galima būtų manyti, jog minėtuose prezidento A. Smetonos ir Pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenės karininkų pasisakymuose atsiskleidė įvairiapusiški Lietuvos nesipriešinimo okupacijai vertinimai. Egzilio mąstytojų samprotavimuose 1940 m. birželio 15 d. įvykiai taip pat buvo vertinami kontraversiškai. Katalikiškos srovės išėivijos mąstytojo dr. Z. Ivinskio nuomone, 1926 m. gruodžio 17 d. perversmu užgniaužta dar tik besiskleidžianti Lietuvos demokratija atpratino tautą nuo rūpesčių aktyviai sielotis savo valstybės reikalais. Čia, jo nuomone, ir reikėtų ieškoti atsakymo, kodėl sovietų okupacijos akivaizdoje nebeliko 1918 – 1920 m. Lietuvos nepriklausomybės kovų idealistų savanorių dvasios.¹³ Dr. Z. Ivinskio teigimu: „*<...> 1940 metais palikome tik eilę naujų erdvių kareivinių okupantui, o ne nepriklausomybės karų muziejinės vertės ginklus, kurie buvo pasirodę tokie taiklūs ano meto priešams...*“¹⁴ Iš šių dr. Z. Ivinskio žodžių galima būtų spręsti, jog Lietuva sovietų okupacijai nepasipriešino ne dėl pasenusios ginkluotės, o dėl ryžto bei noro apginti savo nepriklausomybę stokos. Juk, Nepriklausomybės kovų laikotarpiu, dr. Z. Ivinskio teigimu,

⁹ V. Kavolis, *Nepriklausomųjų kelias*, 2006, Vilnius, p. 339

¹⁰ Ten pat, p. 461 - 462

¹¹ K. Škirpa, *Lietuvos nepriklausomybės sutemos*, 1996, Vilnius, p. 336

¹² Dr. Z. Ivinskis, *Aktualieji Lietuvos istorijos klausimai (Beieškant objektyvesnio kriterijaus mūsų tautos praeičiai)*, *I laisvę*, 1961, nr. 41, p. 26

¹³ Ten pat, p. 28

¹⁴ Ten pat, p. 28

lietuviai taip pat neturėjo modernių ginklų, bet dėl didžiulio ryžto ir pasišventimo sugebėjo apginti savo nepriklausomybę.

Antrajam pasauliniam karui artėjant, liberaliosios srovės atstovo A. Mackaus teigimu, lietuviai buvo raminami iškilmingais karininkų pažadais ginti savo valstybę, iš kurių, jo teigimu: „<...> dažnai plūdo nelabai tikro kraujo upokšniai.“¹⁵ Tie visi gražūs pasisakymai, jo teigimu, taip ir liko tik tušti žodžiai, nepagrįsti realiais darbais. Dėl nesipriešinimo sovietų okupacijai A. Mackus kaltino Lietuvos kariuomenės karininkų pasyvumą ir paviršutiniškumą. Jo nuomone: „Medaliais apkabintos karininkų krūtinės ir demostenišškai gražbylios burnos ne visada įrodė esančios vertos Lietuvos žemdirbio pūslėto delno ir bent vieno iš tų, kurie kiekvieną rytą ir vakarą Karo muziejaus sodelyje sušaudytom rankom, bet nesušaudyta dvasia ir širdimi, vedusia juos į Radviliškio bei Širvintų laukus, pagarbiai kėlė ir leido savo kovos konsekruatą vaisių – valstybės vėliavą.“¹⁶ Jo teigimu, šie paprasti vyrai, medinėm rankom ir kojom, pašaukti ginti savo tėvynės, būtų bent išdidžiai ir garbingai pralaimėję.¹⁷

A. Mackaus teigimu, dėl Lietuvos nesipriešinimo sovietams buvo kalti ne tik išoriniu spindesiu, o ne vidine stiprybe pasižymintys Lietuvos kariuomenės karininkai, bet ir visa lietuvių tauta. Jo teigimu: „Plakatuose mes visi buvome pasirengę savo kūnais pridengti žemę; tikrovėje - pažadus palikome pažadais. Ir tuomet, tik tuomet, pasidarė įmanoma suvokti, kas Lietuvą tikrai mylėjo, o kas jos meilę vien deklamavo.“¹⁸ A. Mackaus teigimu, Pirmojoje Lietuvos Respublikoje augusi karta nebuvo pilnai išišaknijusi savo gimtojoje žemėje, todėl jos sąmonėje nebuvo pilnai atsiskleidęs pasišventimo savo tėvynei jausmas. Jo teigimu, „<...> mūsų nepriklausomybės saulėtekis buvo per trumpas naujai, maždaug aštuonioliktaisiais metais gimusiai, Lietuvoje augusiai ir Lietuvoj mokslus ėusiai kartai subręsti ne vien amžiumi, bet ir įtaka bei svoriu visame mūsų valstybės gyvenime.“¹⁹

A. Mackaus nuomone, Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu labai trūko kritiškumo, daugiausiai dėmesio buvo skiriama gražiems žodžiams ir pažadams, o ne realioms veiksmams. Visas tarpukario Lietuvos gyvenimas, A. Mackaus teigimu, tarsi buvo apgaubtas idealistinio optimizmo skraiste. Kartkartėmis pakilę kritiški balsai, jo teigimu: „<...> suduždavo, atsimušę į oficialaus valstybinio optimizmo sieną.“²⁰ Kritiški balsai, jo nuomone: „<...> sklido iš vadinamųjų nepraktiškų individų, iš svajotojų, poetų, įvairaus plauko menininkų ir rašytojų. Toks balsas buvo

¹⁵ A. Mackus, Ties nepriklausomybe ir žemėn neįaugusia karta, *Metmenys*, 1960, nr. 2, p. 11

¹⁶ Ten pat, p. 11

¹⁷ Ten pat, p. 11

¹⁸ Ten pat, p. 12

¹⁹ Ten pat, p. 12

²⁰ Ten pat, p. 12

*Antano Miškinio, Jono Aisčio, Kazimiero Binkio.*²¹ Šie ar jiems tolygūs vardai, o ne fondai šautuvams pirkti, A. Mackaus teigimu, įteisino ir įprasmino Lietuvos nepriklausomybės epą.²²

Katalikiškos srovės atstovas Juozas Girnius nekaltino Lietuvos valdžios dėl jos sprendimo nesipriešinti sovietų agresijai. Jo teigimu: „*Niekas nėra kaltas už tai, kas virš jo jėgų. Nesame ir mes kalti, kad tesame maža tauta, nepajėgianti brutaliai jėgai fiziškai atsispirti.*“²³ Sovietinę okupaciją J. Girnius traktavo kaip lietuvių tautai siųstą Dievo išbandymą. Jo teigimu: „*<...> ne kiekvienas pralaimėjimas istorijoje gali būti prikišamas Apvaizdos pasmerkimu. Galbūt yra pralaimėjimų, kurie tėra tik bandymas.*“²⁴ J. Girnius tikėjo, jog minėtasis Dievo siųstas išbandymas nepalauš lietuvių tautos, o padarys ją dar stipresne. Jo nuomone: „*<...> šios sunkios bandymo dienos ne sunaikins mūsų tautą, o išskleis joje tos didelės jėgos, kuri išsiskleidžia tik kančios katarsyje.*“²⁵

Iševijos mąstytojo Vinco Trumpos įsitikinimu: „*Uždarumas – tai silpnumo požymis, todėl negali būti draudžiamų temų, o tuo labiau nereikia slėpti nei savo krašto, nei savo pačių klaidų.*“²⁶ Dėl to, kad nebuvo pasipriešinta sovietų okupacijai kaltos buvo prezidento A. Smetonos pastangos suvienyti ir sukonsoliduoti lietuvių tautą, davusios visiškai priešingus rezultatus. Lietuvių tauta ir jos vadovybė sovietų okupacijos išvakarėse, V. Trumpos teigimu, buvo labai susiskaldžiusi. Vienybės nebuvo nei ministrų kabinete, nei kariuomenės vadovybėje. Pati lietuvių tauta, į kurios vienybės jausmus buvo apeliuojama per visą autoritarinį A. Smetonos valdymo laikotarpį, jo teigimu, buvo taip suskilusi, jog ne vienas galvojo, kažin kas baisiau, ar svetimoji okupacija, ar tolimesnė iki kaulų smegenų atsibodusi diktatūra.²⁷ Šios priežastys, V. Trumpos nuomone, paaiškina, kodėl Sovietų kariuomenei 1940 m. birželio 15 d. okupavus Lietuvą, didelė kairiosios, ypač jaunesniosios inteligentijos dalis, pasirinko kolaboravimo su okupantu kelią. Jo nuomone, A. Smetonos autoritarinio režimo laikotarpiu apie socialinę revoliuciją, kurios šydu buvo pridengta minėtoji sovietų okupacija, svajojo ne vienas tarpukariu užgniaužtų kitų politinių partijų narys. V. Trumpos teigimu, ir gausiuose katalikų sluoksniuose buvo tokių, kurie su tam tikra viltimi žiūrėjo į socialinės revoliucijos rytojų.²⁸ V. Trumpos išsakytą mintį papildė Algirdas Julius Greimas, rašydamas apie liaudininkų „*<...> džiaugsmingą mirties šokį prie prarastos valstybės lavono.*“²⁹

Dar galima būtų paminėti, jog situacijos, susijusios su Lietuvos nesipriešinimu sovietų okupacijai analogijų galima būtų išvelgti ir Česlovo Milošo pasisakymuose apie jo nedalyvavimą

²¹ Ten pat, p. 12

²² Ten pat, p. 12

²³ J. Girnius, Apvaizda ir Lietuvos nelaimė, *Aidai*, 1953, nr. 1, p. 43

²⁴ Ten pat, psl. 43

²⁵ Ten pat, p. 43

²⁶ V. Trumpa, *Apie žmones ir laiką*, 1991, Vilnius, p. 11

²⁷ V. Trumpa, Lietuviškoji kairė istorinėje perspektyvoje, *Metmenys*, 1967, nr. 14, p. 32

²⁸ Ten pat, p. 42

²⁹ A. J. Greimas, *Iš arti ir iš toli*, 1991, Vilnius, p. 253

Varšuvos sukilime. Jo teigimu, Varšuvos sukilimo sėkmė priklausė nuo valdančiųjų tikslų ir tarptautinės padėties. Jo teigimu: „*Rytojus turėjo būti šviesus, bet suvokus, jog tai priklauso nuo santvarkos pasirinkimo ir tarptautinio žaidimo, jis atsidurdavo pavojuje, kuris ne visada būdavo platoniškas*“.³⁰ Po visuotinės neapykantos okupantui skraiste, jo teigimu, slypėjo kova dėl rytojaus valdžios, ryškėjo tendencijos grįžti prie prieškarinio dešiniojo santvarkos modelio. Dėl šių priežasčių Česlovas Milošas atsiribojo nuo bendrųjų nuotaikų ir nusigrėžė nuo tų reiškinių, kuriuos laikė tik praeities spazmais.³¹

Apibendrinant galima būtų manyti, jog prezidento A. Smetonos bei Lietuvos kariuomenės karininkų kontraversiškuose 1940 m. birželio 15 d. įvykių vertinimuose buvo akcentuojami tik vieni kitiems mesti kaltinimai. Egzilio mąstytojai į 1940 m. birželio 15 d. įvykius žvelgė giliau, jų manymu, Pirmojoje Lietuvos Respublikoje augusi karta nebuvo pilnai politiškai subrendusi kovoti už savo šalies nepriklausomybę. Egzilio mąstytojai Lietuvos kapituliacijos priežasčių ieškojo ne ultimatumo akivaizdoje priimtame valdžios sprendime, bet visame Pirmosios Lietuvos Respublikos gyvenime. Darbe apžvelgti egzilio mąstytojų samprotavimai atskleidė skirtingas jų pozicijas Lietuvos nesipriešinimo SSRS karinei jėgai atžvilgiu. A. Mackaus samprotavimuose apie Lietuvos nesipriešinimą sovietų okupacijai, atsiskleidė kovinga dvasia. Jo manymu, Lietuva turėjo bandyti priešintis sovietų agresijai ir blogiausiu atveju bent jau garbingai pralaimėti. Dr. Z. Ivinskio samprotavimuose taip pat buvo išsakyta panaši nuomonė. J. Girnius buvo priešingos nuomonės nei A. Mackus ir dr. Z. Ivinskis. Jo teigimu, Lietuva, nesipriešindama sovietams, priėmė teisingą sprendimą. V. Trumpos nuomone, sovietams taip lengvai pavyko okupuoti Lietuvą, kadangi šalies viduje buvo jiems simpatizuojančių asmenų. Dauguma lietuvių, jo teigimu, buvo taip nusivylę autoritariniu A. Smetonos režimu, jog tikėjo sovietų „atnešamu šviesiu rytojumi“.

³⁰ C. Milosz, *Gimtoji Europa*, 2003, Vilnius, p. 253

³¹ Ten pat, p. 254

IŠVADOS

1. Diskusijos: vertėjo ar nevertėjo 1940 m. birželio 15 d. priešintis sovietų karinei agresijai, prasidėjusios Antrojo pasaulinio karo metais, buvo aktualios ir emocini ryšį su savo gimtuoju kraštu išlaikiusių egzilio mąstytojų samprotavimuose. Pastarieji atskleidė ne tik egzilio mąstytojų pozicijas Lietuvos nesipriešinimo sovietų okupacijai atžvilgiu, bet ir nurodė per visą Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpį brendusias priežastis, galėjusias įtakoti Lietuvos nepriklausomybės saulėlydį.
2. Egzilio mąstytojų nuomone, Pirmojoje Lietuvos Respublikoje augusi karta nebuvo politiškai subrendusi ginti savo šalies nepriklausomybę. Jų manymu, dėl prezidento A. Smetonos vykdyto autoritarinio režimo lietuvių tauta buvo atpratinta rūpintis politiniais savo šalies reikalais. Be to, lietuviams politiškai subręsti, jų teigimu, kliudė ir Pirmojoje Lietuvos Respublikoje vyravęs kritiškumo trūkumas. Lietuvos valdžios bei kariuomenės karininkų iškilmingos, šalies gyvenimą idealizuojančios kalbos, tarsi apgaubė Lietuvą optimistinio idealizmo šydu, nepraleidžiančiu nė vieno kritikos spindulio.
3. Egzilio mąstytojų samprotavimuose atsiskleidė kontraversiški 1940 m. birželio 15 d. įvykių vertinimai. Liberaliosios srovės atstovas A. Mackus buvo kovingos dvasios ir pasisakė už Lietuvos kariuomenės pasipriešinimą. Katalikiškosios srovės atstovas dr. Z. Ivinskis savo samprotavimuose taip pat išsakė panašią, bet nuosaikesnę ir ne tokią kategorišką nuomonę kaip A. Mackus. Dar vienas katalikiškos srovės atstovas J. Girnius palankiai vertino Lietuvos valdžios sprendimą nesipriešinti sovietų agresijai. Jo manymu, maža valstybė Lietuva nebuvo pajėgi apsiginti prieš tokį galingą ir brutalų priešą kaip SSRS. Galima būtų manyti, jog 1940 m. birželio 15 d. įvykių vertinimai priklausė nuo asmeninių egzilio mąstytojų pažiūrų. Liberaliosios srovės atstovai minėtųjų įvykių atžvilgiu atstovavo kovingesnę ir kategoriškesnę poziciją, o katalikiškos srovės atstovai – nuosaikesnę.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

ŠALTINIAI:

1. J. Girmius, Apvaizda ir Lietuvos nelaimė, *Aidai*, 1953, nr. 1;
2. A. J. Greimas, *Iš arti ir iš toli*, 1991, Vilnius;
3. L. Gudaitis, *Lietuvos aneksija: 1940 m. dokumentai*, 1990, Vilnius;
4. Dr. Z. Ivinskis, Aktualieji Lietuvos istorijos klausimai (Beieškant objektyvesnio kriterijaus mūsų tautos praeičiai), *Į laisvę*, 1961, nr. 41;
5. V. Kavolis, *Nepriklausomųjų kelias*, 2006, Vilnius;
6. A. Mackus, Ties nepriklausomybe ir žemėn neįaugusia karta, *Metmenys*, 1960, nr. 2;
7. C. Milosz, *Gimtoji Europa*, 2003, Vilnius;
8. S. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos*, 2 d., 1957, Los Angeles;
9. K. Škirpa, *Lietuvos nepriklausomybės sutemos*, 1996, Vilnius;
10. A. Šova, *Savanoris visam gyvenimui: Generalinio štabo pulkininko Antano Šovos atsiminimai ir pamąstymai*, 2004, Kaunas;
11. V. Trumpa, *Apie žmones ir laiką*, 1991, Vilnius;
12. V. Trumpa, Lietuviškoji kairė istorinėje perspektyvoje, *Metmenys*, 1967, nr. 14;

LITERATŪRA:

1. A. Anušauskas, *Lietuva 1940 – 1990: okupuotos Lietuvos istorija*, 2005, Vilnius;
2. A. Anušauskas, G. Sviderskytė, *XX amžiaus slaptieji archyvai: 12 istorijos detektyvų*, 2008, Vilnius;
3. A. Eidintas, *Lietuvių kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*, 1993, Vilnius;